

סימן כג

פתיחת חנות מתחרה בסמיכות לחנות הקודמת

ראשי פרקים

א. בר מבואה ובר מתא - מקור הדין

ב. קרוב הדבר להגיעו

ג. פסיק לחיותיה לגמרי

ד. ריוח ללקוחות

ה. בזמן הזה

בבעלות שמעון חנות ירקות. ראובן עבד אצל שמעון מזה שלש שנים, כשלאחרונה, בעקבות סכסוך על גובה משכורתו, עזב את עבודתו בחנות שמעון, ופתח חנות ירקות באותו רחוב, במרחק של כ- 50מטר מחנות שמעון. שמעון טוען כי אין זה הוגן שעובד שלמד את המקצוע בחנותו, ילך ויפתח עסק מתחרה בסמוך לחנותו, תוך פגיעה בריוחיות העסק בו עבד. לטענתו - הואיל והלקוחות מכירים את ראובן, שהוא זה שעמד וניהל את החנות וכמעט ואינם מכירים את שמעון, סביר שכעת כל הלקוחות יעזבו את חנותו ויקנו רובם בחנותו של ראובן, וכן העובדה שיצר קשרים, בעקבות העבודה בחנותו, עם ספקים, דבר שיקל עליו בקבלת סחורה במחיר תחרותי וכד'. ראובן טוען שיש עוד חנויות ירקות באזור, וזכותו של כל אחד לעסוק במסחר כפי ראות עיניו.

א. בר מבואה ובר מתא - מקור הדין

איתא בב"ב כא, ב: אמר רב הונא, האי בר מבואה דאוקי ריחיא, ואתא בר מבואה חבריה וקמוקי גביה, דינא הוא דמעכב עילויה, דאמר ליה, קא פסקת ליה לחיותי. לימא מסייע ליה, מרחיקים מצודות הדג מן הדג כמלא ריצת הדג (צייד שנתן עיניו בדג עד שהכיר חורו, מרחיקין שאר ציידין מצודתם משם. אלמא אע"ג דלא זכה ביה ולא מטא לידיה, מרחיקין משם, דאמר ליה, קא פסקת לחיותי - רש"י). ודחתה הגמרא, שאני דגים דיהבי סייארא (נותנין עין בהבטם להיות רגילין לרוץ במקום שראו שם מזונות, הלכך כיון שהכיר זה חורו ונתן מצודה ומזונות בתוך מלא ריצתו, בטוח הוא שילכדנו, והו"ל כמאן דמטא לידיה ונמצא חבירו מזיקו, אבל הכא, מי שבא אצלי יבוא, ומי שבא אצלך יבוא - רש"י). והמשיכה הגמרא בהבאת

ראיות ודחיות, ובהמשך מביאה הגמרא את דברי רב הונא בריה דרב יהושע: פשיטא לי, בר מתא אבר מתא אחריתי, מצי מעכב. ואי שייך בכרגא דהכא, לא מצי מעכב. בר מבואה אבר מבואה דנפשיה, לא מצי מעכב. בעי רב הונא בריה דרב יהושע, בר מבואה אבר מבואה אחרינא, מאי - תיקו. ועיין שם ברש"י בד"ה ואי שייך בכרגא.

מהגמרא עולה שנחלקו רב הונא ורב הונא בריה דרב יהושע אם בר מבואה יכול לעכב בר מבואה חברו, דלרב הונא יכול לעכבו מכח הטענה של קא פסקת לחיותי, ולרב הונא בריה דרב יהושע, אינו יכול לעכב. ומחלוקתם תלויה במחלוקת התנאים בברייתא שהביאה גמרא שם, דתניא, כופין בני מבואות זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי ולא מלמד תינוקות ולא אחד מבני בעלי אומנויות, ולשכנו אינו כופיהו. רשב"ג אומר אף לשכינו כופיהו. דרב הונא ס"ל כרשב"ג, ורב הונא בריה דרב יהושע ס"ל כת"ק דלשכינו אינו כופיהו, אלא שהסתפק בפרוש המושג "שכינו", אי הוי בר מתא או בר מבואה. ועיין בנימוק"י (ב"ב יא, א, בעמוה"ר), דכיון דלא איפשיטא, נקטינן מיניה חומרא לתובע וקולא לנתבע, ולא מצו מעכבי עליה. וכ"ה ברשב"א (ב"ב כא, ב ד"ה וסלקא), עיי"ש. ועיין בשיטה מקובצת (ב"ב כא, ב ד"ה וכתב הראב"ד) שהביא בשם הראב"ד שהביא דעה, דכיון דסלקא בתיקו, מסתברא דמצי מעכב, מפני שהוא בא בגבול חברו, ורוב הפוסקים חולקים עליו, "דמספקא לא מצי לעכב".

ולרב הונא בריה דרב יהושע, נתינת המס קובעת אותו כאנשי אותה העיר, וממילא בן העיר לא יכול לעכב לבן עיר אחרת המשלם מס בעיר זאת בטענת קא פסקת לחיותי, כיון שגם לו יש זכות פרנסה בעיר הזאת מכח תשלום המס. ועיי"ש בתוס' ד"ה ואי דתשלום המס מאפשרת לו להכנס לעיר ולעסוק בה לפרנסתו, אך אינה מאפשרת לו להכנס למבוי. ומבואר דתשלום המס הוא בדרגה פחותה מבן עיר שגר ממש בעיר, דלענין בן עיר הגר במבוי אחר, הסתפקה הגמרא אי מצי מעכב אבר מבואה אחרינא, ואילו לענין תשלום כרגא ס"ל לתוס' דבר מבואה יכול לעכב עליו. ובתוס' (ד"ה פשיטא) פסקו דהלכה כרב הונא בריה דרב יהושע לגבי רב הונא, "דבתרא הוא". וברא"ש (פ"ב דב"ב הי"ב) הוסיף דקיי"ל כרב הונא בריה דרב יהושע, דכרבנן ס"ל. ושני הטעמים מובאים ברי"ף (יא, א, בעמוה"ר). וכן פסק ביד רמ"ה וברבינו יונה בעליותיו.

ב. קרוב הדבר להגיעו

וענין זה נידון בהרחבה בראשונים ובאחרונים, ויש בסוגיא זו הרבה נפקויות לדינא, ואין כאן המקום להאריך ולפורטם אלא במה שנוגע לנדון דידן. והנה הנימוק"י (יא, א, בעמוה"ר), בדין בר מבואה דלא מצי מעכב אבר מבואה אחרינא, כתב וז"ל:

"ומיהו היינו דוקא כי האי גוונא שעדיין לא הגיע ליד אחד מהם דבר שכל מי שקדם באיזה ענין וקרוב הדבר להגיעו, אינו רשאי חברו להקדים וליטלו ממנו, וכדתניא מרחיקין מצודות הדג מן הדג כמלוא ריצת הדג שהוא פרסה, לפי שכבר נתן דייג זה עיניו בדג גדול זה ויודע מקומו ונתן מזונות במצודה, וכאילו ניצוד ועומד הוא. ואילו בא חבירו לפרוס מצודה אצלו, זימנין שהדג הוא במצודה זו ויצא לאכול מזונות שבמצודת חבירו הבא אצלו, והוי כאילו נטל ממנו מה שבידו."

מבואר מדברי הנימוק"י דהא דאינו יכול לעכב אבר מבואה חברו אליבא דרב הונא

בריה דרב יהושע, היינו דוקא שלא הגיע ליד חבריו ושלא קרוב הדבר להגיעו. וצריך להבין גדר זה כדי ליצור ממנו השלכה למקרה מסוים. וראיתו של הנימוק"י היא מהדין של מרחיקין מצודות הדג מן הדג, ומיירי שהדייג נתן עיניו בדג מסוים, ויודע מקומו ושם מצודה ללכודו, ובכגון זה חשיב קרוב הדבר ללכודו. ובפשטות נראה דמיירי שחבירו נהנה מהפעולה שעשה הראשון, (ועיין מש"כ בענין זה בדין שימוש בשם מסחרי של אחר - מוניטין). אך מהמשך דבריו מבואר יותר, דהחשש הוא שמא יארע שהדג כבר בא במצודת הראשון, ומחמת שיראה מזונות במצודת חברו, ילך אצלו, והוי כנוטל מחבירו מה שבידו. והנה אם נאמר דכל הלקוחות הקבועים חשיב כניצוד ועומד, א"כ לעולם יוכל בר מבואה לעכב על בר מבואה חברו, בטענה שכעת הלקוחות הקבועים, דחשיב כניצוד ועומד, ילכו לבר מבואה חברו וקא פסיק לחיותי. אלא נראה דמיירי שלקוחות רוצים לבוא לבר מבואה הראשון, וכל ענינם וביאתם למבוי הוא כדי להגיע לבר מבואה הראשון, רק מחמת שלא יבחינו או מסיבות אחרות הם יקנו אצל השני, ובכגון זה הוי "כאילו נטל ממנו מה שבידו". דזה ברור לעני"ד שאיש אינו בעלים על הלקוחות, ואם הלקוחות מרצונם החופשי יחליטו שהם רוצים לקנות דוקא אצל הבר מבואה השני, אין הראשון יכול למנוע בעד. אבל כאשר הם באים למבוי בשביל הראשון ועל דעת לקנות אצל הראשון או שיבצע עבורם פעולה, ועצם נוכחות השני במקום היא הנותנת והגורמת שלא יקנו אצל הראשון אלא אצל השני, בזה ס"ל לנימוק"י דגם אליבא דרב הונא בריה דרב יהושע יש לאסור, דהוי דומיא דדג שכל יציאתו מחורו היתה בשביל הראשון שפירש מצודה, וכבר נכנס למצודתו, ורק מצודת השני גרמה לו לעקור מהראשון ולילך לשני.

לפ"ז נלענ"ד בנדון שלפנינו, שאין כאן מציאות העונה לגדר שהציב הנימוק"י. דהרי בנדון שלפנינו אנשים לא באים לחנותו של ראובן מפני שכל ענינם הוא לקנות ירקות בחנות של שמעון. הם יודעים שיש חנות של ראובן ויש חנות של שמעון, והם באים בדוקא לחנותו של שמעון, בגלל היחס האדיב או המחירים, אבל אין כאן מצב שהם במצודתו של שמעון ועוברים למצודתו של ראובן. וגם מה שעבד ראובן בחנותו של שמעון, אין כאן מצב שהקונים סבורים שחנותו של שמעון עברה למקום אחר - לחנותו של ראובן. הם מודעים לכך שראובן פתח חנות משלו, ובכל זאת הם בוחרים בחנותו של ראובן.

ואף לתרוצו של רבינו מאיר בתוס' בקידושין נט, א"ד מיירי בדג מת, שכן דרך הדייגים לשים במצודות דג מת והדגים מתאספים שם סביב אותו הדג, וכיון שזה פירש מצודתו תחילה, וע"י מעשה שעשה זה מתאספים שם סביב, ודאי אם היה חברו פורש הוה כאילו גוזל לו, ויכול לומר לו, תוכל לעשות כן במקום אחר", היינו דוקא שעשה מעשה כדי שיבואו הדגים במצודתו, ובא אחר ומשתמש במעשה הראשון. משא"כ בנדו"ד אין כאן כל השתמשות במעשה הראשון. אדרבא - הם באים לחנות של השני בגלל מעשה השני, עקב העובדה שהם מכירים ומוקירים את ראובן, והעובדה שההכרות נעשתה דרך עבודתו אצל הראשון, לא יוצרת מציאות שיש כאן "מעשה" של ראשון שבעטיה נאמר דהוי דומיא דמרחיקין מצודות הדג מן הדג. באופן שהוא בטוח שילכדנו, ורק בכגון זה יכול גם בר מבואה לעכב על חברו.

ובמרדכי (ב"ב סי' תקטז) כתב במבוי הסתום מג' צדדים, ורק מצד אחד נכנסים העוברים ושבים, וראובן גר בסופו הסתום ויש לו שם אומנות או חנות, ובא שמעון - הדר בצד הפתוח, ופתח חנות או אומנות כשל ראובן, כך שכל הלקוחות חייבים לעבור דרך שמעון לפני שיגיעו לראובן. והביא המרדכי מהאביאסף "דיכול לעכב עליו, כדרב הונא". (ועיין בתש" בית אפרים חחו"מ סי' כו מה שהביא מהראב"ן). ולכאורה משמע דרק אליבא דרב הונא יכול לעכב עליו, אולם אליבא דרב הונא בריה

דרב יהושע, לא מצי לעכב עליו. וכך למד הב"י (חו"מ סי' קנו, סוף החלק השני) בדברי המרדכי, (עיין גם בהגהות שבצד המרדכי). ובדרכי משה קנו, ד, כתב וז"ל:

"ולענ"ד דגם רב הונא בריה דרב יהושע מודה בהאי דינא דחנות, דהיה שמעון יושב בפתח ולא היה שום אדם יכול לעבור לראובן אם לא הלך תחילה לפני פתח שמעון, וכן כתב המרדכי להדיא שם, ומשמע דוקא מכח זה פסק כן, דזה מקרי ירד לחנותו ולא כשמעמיד החנות לצידו."

ומבואר לכאורה שנחלקו הב"י והרמ"א האם נדון האביאסף הינו גם אליבא דרב הונא בריה דרב יהושע או לא. ולענ"ד נראה לומר דלא פליגי. דהב"י הבין את דברי האביאסף דמיירי שהלקוחות אינם באים למבוי דוקא בשביל ראובן. הם יודעים שיש כאן שתי חנויות, האחת של ראובן והאחרת של שמעון, אף שמטבע הדברים הם יכנסו תחילה לחנותו של שמעון הנמצאת ליד הפתח, ולא לחנותו של ראובן הרחוקה. ובכגון זה ס"ל לב"י דאליבא דרב הונא בריה דרב יהושע אין כל מניעה ששמעון יפתח חנותו, דאף שלראובן יהיו פחות לקוחות, אין ראובן יכול למונעו. ואילו הרמ"א ס"ל דמיירי הכא שביאת הלקוחות למבוי הינה רק בגלל חנותו של ראובן, שיודעים הם שבמבוי פלוני יש חנות לראובן שעוסקת בדבר לו הם נזקקים, וכאשר מגיעים למבוי ורואים חנותו של שמעון הסמוכה יותר לפתח, נכנסים הם לחנותו של שמעון, ובכגון זה דמי למש"כ הנימוק"י בדין מרחיקין מצודות הדג מן הדג, דכיון דכל ביאתם למבוי היא בשביל ראובן, אף שבר מבואה לא מצי מעכב על חבירו, בכגון זה "הוי כאילו נטל ממנו מה שבידו". [ועיין בדברי חיים בתש"י (ח"א, חו"מ סי' כ) שכתב דדברי האביאסף נדחים מהלכה, ואף הרמ"א פסק דלא כוותיה, עיי"ש. גם מה שחלק עם הגאון הבית אפרים. ועיין עוד בתש"י נטע שעשועים סי' לו שדעתו כדעת הדרכי משה, וס"ל כאביאסף להלכה, וכן נראה מתש"י הר הכרמל חו"מ סי' יג.]

ועיין ברש"י בסוגיא (כא, ב ד"ה דיהבי), דאף שלכאורה נראה דדמי לשיטת הנימוק"י, מ"מ יש חילוק ביניהם, וז"ל:

"... כיון שהכיר זה חורו ונתן מזונות בתוך מלא ריצתו, בטוח הוא שילכדנו דהו"ל כמאן דמטא לידיה ונמצא חבירו מזיקו, אבל הכא, מי שבא אצלי יבוא, ומי שבא אצלך יבוא".

המעין ברש"י יראה דבענין שיהיה במצב של "בטוח הוא שילכדנו", משא"כ הנימוק"י מיירי במצב של "כאילו ניצוד ועומד הוא". והיינו דלרש"י צריך להיות מצב שלא רק שהלוקחים באים למבוי בגלל הראשון, אלא שיהיה בטוח או מסתבר שיקנו גם אצל הראשון. משא"כ לנימוק"י עצם ביאתם למבוי בשביל הראשון, והליכתם לקנות אצל השני, אף שאיננו בטוחים שהיו קונים אצל הראשון, הוי "כאילו ניצוד ועומד הוא", ועדיין צ"ע.

ועיין בחתם סופר בתש"י (חו"מ סי' עט) שלמד בשיטת רש"י לנידון החנות; "אם כבר היו הקונים בחנותו וגמר הפסוק ולא חסר כלום באופן שהיה בטוח שיקחו ממנו ובא זה ומוליכם לחוץ, הו"ל גזל. אבל לקבוע לו חנות בצידו, אפילו לא יבוא ע"י זה שום אדם לחנותו של זה, הלא לא היה בטוח שיבוא שום אדם אצלו, אין כאן גזל". והיינו לשיטת רש"י דבענין שיהיה בטוח הוא שילכדנו. ואף לשיטת הרמב"ן (עיין שם בחתם סופר) אסור דוקא במקום שכבר נכנסו במצודה של הראשון, והוי גזל גמור. ובודאי לשיטת רש"י אין לאסור בנדו"ד, דהא לא שייך לומר ששמעון בטוח שיבואו הלקוחות לחנותו, שהרי לשיטתו דוקא כשיש פיסוק דמים חשיב ליה

ג. פסיק לחיותיה לגמרי

דרך נוספת בהבנת החילוק בין בן מבוי שעוסק באומנות חבירו באותו מבוי, דקיי"ל כרב הונא בריה דרב יהושע דלא מצי מעכב, לנידון מרחיקין מצודות הדג מן הדג, נמצא בר"י מיגש, הובאו דבריו בשיטה מקובצת (ב"ב כא, ב ד"ה לימא):

"... ודחינו, שאני דגים דיהבי סייארא, כלומר, משלחים שלוחים לראות אם יש שם מצודות אם לאו, וכשרואין מצודה הראשונה, יודעים שיש שם מצודה והרבה בורחים מאותו מקום כולו ואין נכנסים אליו כלל, שנמצאת אותה מצודה מפסקת ליה לחיותיה כלל. אבל אילו לא יהבי סייארא ולא היו בורחים מאותו מקום, שנמצא שממילא לא נאחז באותה מצודה, אפשר שילכד באותה מצודה האחרת, כמו רחים, שאפשר שיהיו מקצת אנשים טוחנים בזו ומקצת אנשים טוחנים בזו, דלא מפסיק ליה לחיותיה כלל, י"ל שאין מעכב עליו. ואע"ג דהא מפחית ליה לחיותיה, מצי אמר ליה את מטי לך מה דפסקי לך מן שמיא ואנא מטו לי מה דפסקו לי מן שמיא..."

מבואר מדבריו דיש חילוק בין כשמפסיק לחיותו לגמרי לבין כשמפחית מפרנסתו. דנדון הדגים מיירי באופן שמפסיק לגמרי לפרנסתו, ובכגון זה מרחיקין מצודות הדג מן הדג, משא"כ כאשר רק מפחית, קיי"ל כרב הונא בריה דרב יהושע דאינו יכול לעכב לבר מבואה חבירו מלפתוח עסק דומה לשלו באותו מבוי. ועיין בערוך השולחן קנו, יא שכתב דכל מה שבני העיר לא יכולים לעכב היינו דוקא כאשר בני העיר האחרת מוכרים בזול "כשבכולת למכור בזול וחנוני העיר מיקרין השער, אבל אם החנונים מוכרים במקח הצריך להיות אלא שאלו הבאים רצונם להוזיל, אין מניחים אותם וגוערים בס, שמקלקלין דרכי המסחר". ונראה דמיירי באופן שאין לבני העיר אפשרות להרויח בתחרות מסחרית זו, וע"כ יש כאן טענה של קא פסיקת לחיותי לגמרי. משא"כ כאשר בני העיר מוכרים בשער גבוה ויכולים להוזיל כשער שמוכרים בני העיר האחרת, א"כ רק מפחית מפרנסתו, ושרי. ומ"מ בנדו"ד דנראה דלא פסיק לגמרי לחיותיה אלא שמפחית מפרנסתו, לא יכול שמעון למנוע מראובן לפתוח חנות כנ"ל.

ד. ריוח ללקוחות

בשיטה מקובצת (ב"ב כא, ב) הביא מהר"י מיגש דכל הדין שיכול לעכב לבני עיר אחרת מלמכור הוא באופן שאין ללקוחות ריוח מהמוכרים שבאים מעיר אחרת, לא באיכות הסחורה ולא במחירה, וז"ל:

"מיהו מסתברא לן דהני מילי היכא דליכא פסידא ללוקחים הוא, כגון דשוו דמים אהדדי ושויין עיסקי אהדדי, כיון דלא מרויחים לוקחים מידי, עבדו רבנן תקנתא לבני מתא כי היכי דלא לישהיין עיסקייהו ולא תפסיק חיותייהו, אבל היכא דשוו עיסקי אהדדי ולא שוו דמי להדדי, אי נמי, שוו דמים ולא שוו עיסקי, חזינן, אי לוקחים דהאי מתא עכו"ם נינהו, אכתי אית להו לבני מתא לעכו"ב עלייהו. ואי לוקחים דהאי מתא ישראל נינהו, מסתברא דלמעבד תקנתא למוכרים במאי דאיכא פסידא על הלקוחות, לית לן רשותא. הלכך כיון דאיכא הרוחה ללוקחים, לאו כל כמינייהו דמוכרים דמתקני לנפשייהו

ומפסדי לאחרים."

לפי כל מקום שיש ריוח ללקוחות, כגון שמביא סחורה באיכות שונה או שמוכר זול יותר, כך שנוצרת תחרות עיסקית הוגנת (ולא במחירי הפסד), לא עשו חכמים תקנה לסוחרים כדי להפסיד ללקוחות, ובתנאי שהלקוחות הם ישראל, משא"כ בלקוחות עכו"ם, תקנו חכמים לסוחר ישראל המקומיים. ואף שדין זה נאמר בבן מתא ובן מתא אחרינא, נראה שהוא הדין בכל מקום שתיקנו חכמים שיכול לעכב על חברו, כגון בבר מבואה אחרינא, לצד בגמרא שיכול לעכב.

ודברי הר"י מיגש הובאו להלכה ברא"ש (ב"ב פ"ב סה"י"ב), דאם מוכר יותר בזול "אין מעכבין עליו, כיון שהוא טוב לבני העיר". ובנימוק"י (ב"ב יא, א בעמוה"ר) הביא מהרמב"ן שדייק בדברי הר"י מיגש דדוקא "בזול גדול, אבל להזיל מעט יותר ממוכרי העיר, ודאי מצו מעכבי", שהרי תמיד כשיש הרבה מוכרים, יוזל השער מעט, ובשביל ריוח מועט ללקוחות, לאו כל כמיניה לבר מתא אחרינא להפסיד לסוחר אותה העיר. והוסיף הנימוק"י דאף הרמב"ן מודה דאם מוכר באיכות שונה ("דלא שוו עיסקי אהדדי"), אין סוחר העיר יכולים לעכב. ועיין בב"י חו"מ סי' קנו (בחלק השלישי) שחלק על הנימוק"י בהבנת הרמב"ן, וס"ל דלרמב"ן בין מוזילים מעט ובין מוזילים הרבה, יכולים בני העיר לעכב. וברמ"א בתשי' (סי' עג) הביא את דברי הנימוק"י, ונראה דס"ל דבזול הרבה, אין הם יכולים למחות. ואפשר דהרמ"א לא נזקק לחלוק על הנימוק"י, כיון דבנדון שם מדובר בזול מעט, וע"כ אף לשיטת הנימוק"י, יכולים למחות בבני העיר האחרת. אלא שבשו"ע חו"מ קנו, ו פסק הרמ"א, וז"ל:

"... אבל אם נותנין יותר בזול או שהיא יותר טובה, שאז הלוקחין נהנין מהן, אין מוכרי סחורות יכולין למחות."

ולא הזכיר הרמ"א דמיירי שמוכרים בזול הרבה, כמש"כ בתשובה הנ"ל. ומ"מ ידוע וברור מדרכי המסחר דכאשר קיימת תחרות, יש בכך ריוח גדול ללקוחות הן באיכות הסחורה והן במחירה, ובזה נראה לדעת הראשונים הנ"ל דכיון דיש בזה ריוח גם באיכות הסחורה, דאינם יכולים לעכב, דבזה אף הב"י מודה דהוה כשני מינים.

ה. בזמן הזה

ובנדון דידן שגם משלם מיסים עירוניים, לכאורה לא יוכל לעכב, דהא מבואר בגמרא שאם משלם מיסים בעיר זו, אין בני העיר יכולים לעכבו במסחרו. אלא שבהג"א (ב"ב פ"ב ה"י"ב) הביא ספיקו של המהרי"ח אם עד עתה לא שילם מיסים, ורוצה לבוא לעיר להיות כבני העיר לשלם מיסים, דאפשר דהגמרא מיירי דוקא שכבר משלם מיסים קודם שרצה לפתוח חנות. והביא בהג"א מהאור זרוע דבדבר זה נחלקו רש"י ור"ת, ופסק האור זרוע כרש"י דיכולים לעכב, וכן נראה מדברי הרמ"א בחו"מ קנו, ה. ולכאורה אם הוי מחלוקת אם יכול לעכב אם לאו, קיי"ל דלא יכולים לעכב, וכמש"כ הראשונים הנ"ל בספק בגמרא אם יכול לעכב על בר מבואה אחר. וכן כתב בתשי' לחם רב סי' רז, דדעת רוב הפוסקים (ר"ת הרמב"ן והרא"ש) שדי בכך שירצה לשלם מס לאחר שיפתח העסק - דלא כרש"י, ואף האם הוי ספק, נקטינן דהוי קולא לנתבע ואינו יכול למנוע מבר מתא אחריתא לפתוח עסק בעיר זו.

אמנם נראה דלשיטה הסוברת שיכולים לעכב אם כעת אינו משלם ורק רוצה לשלם כדי לפתוח חנות, היינו דוקא בזמן שהיו משלמים מיסים על הדיורים ולא על המסחר, דכן מבואר ברש"י (ב"ב כא, ב ד"ה ואי) "שנותן מס גולגלתו", וכן הוא

ברבינו גרשם שם. אך כאשר קיימת הפרדה בין מס גולגולות למס על המסחר, נראה דאף לשיטת רש"י, כיון שבא לשלם מס על המסחר, שאין בני העיר יכולים לעכב עליו כשבא מעתה לשלם מיסים, ועדיין צ"ע, דמדברי תרומת הדשן (סי' שמב) לא משמע כך.

לאמור לעיל נראה דבכל ענין לא יוכל שמעון למנוע מראובן לפתוח חנות מתחרה, וכמש"כ לעיל דלא שייך כאן בנדו"ד דין של מרחיקין מצודות הדג מן הדג, וכן הואיל ולא פסיק לחיותיה לגמרי אלא מפחית מפרנסתו, וכן מאחר ויש ריוח ללקוחות מהתחרות המסחרית.

וכן ראיתי לגרי"י בלוי בספרו פתחי חושן (גניבה ואונאה, פרק ט, סוף הערה א), שבזמן הזה לא מסתבר שאם יש בעיר חנות או אומנות, שיהיה לחנות ולאומנות מונופול למנוע פתיחת עסק דומה, ואף ממידת חסידות אין כאן. אלא שהוסיף דממדת חסידות שלא לקבוע חנות בסמוך ממש לחנותו של חבירו, ובשכונות קטנות אפשר שיש להם קצת דין מבוי. [ומש"כ דיש לשכונה דין מבוי, עיין בתש"י דברי חיים ח"א חחו"מ סי' לה, דכל דין מבוי שייך דוקא בימיהם, שהיו להם מבואות בפני עצמם, והוי כבית משותף לאלו ולא לאחרים, משא"כ בזמן הזה שאין אצלנו דין מבוי הקנוי לבעלי המבוי, כל מי שנותן מס, יוכל לעשות מלאכתו בכל מקום שירצה.]

גם ביחס לטענת שמעון לאסור על ראובן את פתיחת החנות מאחר שעבד אצלו, נראה דאין לאסור. וכי ראובן משתמש במצודה שפרש שמעון. אדרבא - הלקוחות שיבואו לשמעון יודעים שקודם לכן עבד אצל ראובן, ומתוך הוקרה ליחסו האדיב ולשרות הטוב, יעברו אליו. לאמור - העבודה אצל שמעון היא זו שיצרה את הקשר, אך לא בגלל הקשר יעברו הלקוחות אלא מסיבות מסחריות של יחס ושרות, ובזה לא השקיע שמעון אלא ראובן. וכן שמעון יצטרך מעתה להשקיע ביחס ובשרות, ויש בזה גם ריוח ללקוחות.

לאור האמור לעיל אין למנוע מראובן את פתיחת החנות.

מסקנות

א. בר מבוי אינו יכול לעכב על בר מבוי חבירו לפתיחת עסק מתחרה. ובן עיר יכול לעכב על בן עיר אחרת, אא"כ בן העיר האחרת משלם בעיר זו מיסים. ובן מבוי אינו יכול לעכב מספק על בן מבוי אחר לפתוח עסק מתחרה במבוי שלו.

ב. הא דאינו יכול לעכב על בן מבוי חבירו, דוקא שלא הגיע כבר ליד חבירו ושלא קרוב הדבר להגיעו.

ג. האמור בסעי' ב הוא דוקא באופן שהלקוחות ביאתם למבוי הינה כדי להגיע לראשון, ועשוי השני "ללכודם ברשתו".

ד. כאשר מפסיק פרנסת הראשון לגמרי, יש לאסור גם לבן מבוי חבירו. וההיתר נאמר רק כשמפחית פרנסתו.

ה. כל מקום שקיימת תחרות עיסקית הוגנת שיש בה ריוח ללקוחות, בין באיכות הסחורה ובין במחיר, לא עשו חכמים תקנה לסוחרים להפסיד הלקוחות.

ו. ב דעות בדין בן עיר אחרת שעד היום לא שילם מס, וכעת רוצה לשלם מס ולפתוח חנות מתחרה בעיר.

ז. בעיר גדולה שיש בה חנויות רבות, אף ממידת חסידות אין מניעה בפתחת חנות מתחרה. אך ממידת חסידות שלא לקבוע חנות בסמיכות ממש לחנות חבירו.

ח. העובדה שהפותח חנות מתחרה עבד אצל הראשון, אין בה כדי למנוע ממנו פתיחת חנות מתחרה.